

Tadeusz LEWASZKIEWICZ

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
lewta@interia.pl
ORCID: 0000-0003-0676-9841

**WYRAZY POSPOLITE
ALFONS, LUJ, ANTEK, JANUSZ, GRAŻYNA,
KARINA/KARYNA ITD. W JĘZYKU POLSKIM**

1. UWAGI WSTĘPNE

W językach świata jest dobrze znane zjawisko apelatywizacji nazw własnych (Cieślakowa 2006). W polszczyźnie funkcjonuje wiele tego typu wyrazów, np. *colt* ‘amerykański rewolwer sześciopalcowy’ (← S. Colt), *degolówka* ‘rodzaj czapki’ (← Ch. A. de Gaulle), *hamburger* ‘kotlet z mielonego mięsa wołowego, [...]’ (← Hamburg), *hamburka* ‘rodzaj łodzi sportowej’ (← Hamburg), *om* ‘jednostka oporu elektrycznego’ (← G.S. Ohm), *rentgen* ‘jednostka dawki promieniowania gamma lub rentgenowskiego’ (← W.C. Roentgen). Takie wyrazy (jak *colt*, *rentgen* itp.) określa się jako eponimy. Powinno się je pisać małymi literami.

W języku polskim do niedawna były znane tylko trzy wyrazy pospolite pochodzące od nazw własnych o charakterze imion osobowych (Vorname/first name/given name/(Chrystian) name): *alfons* (← Alfons) oraz *luj* (← Louis lub Luigi), *antek* (← Antek). Od pewnego czasu apelatywizacji podlegają (o czym poniżej) także inne imiona osobowe (Siewicz 2017).

2. CELE ARTYKUŁU, PODSTAWOWA MATERIAŁOWA I METODY BADAŃ

Głównym celem artykułu będzie chronologizacja eponimów *alfons*, *luj* i *antek* wraz z opisem ich znaczeń, celem pobocznym zaś takie samo postępowanie badawcze dotyczące młodszych eponimów typu *janusz*, *grazyna* itd. Podstawę materiałową stanowią głównie artykuły hasłowe wielu polskich słowników drukowanych oraz internetowych. W związku z tym stosuję proste metody badawcze: poszukiwanie odpowiednich informacji w polskich słownikach, porównywanie informacji leksykograficznych, wykorzystywanie własnych ekscerptów z prasy.

Starsze eponimy *alfons*, *luj* i *antek* upowszechniły się za pośrednictwem języka potocznego i literatury, źródłem zaś popularności młodszych są memy internetowe. Cechą wspólną tych wyrazów jest to, że służą one do deprecjonowania konkretnych osób lub całych grup społecznych. Artykuł ma głównie charakter opisu leksykograficznego i dlatego uwagi kulturoznawczo-socjolingwistyczne występują w nim sporadycznie.

3. DZIEJE WYRAZU ALFONS ‘SUTENER, STRĘCZYCIEL’

Rzeczownik pospolity *alfons* ‘sutener’ pochodzi od imienia *Alfons*, które jest popularne we Francji i częste w Hiszpanii oraz Portugalii, gdzie nosiło je wielu królów. W Polsce imię to spopularyzował w XVIII i XIX w. zakon redemptorystów, „którego założycielem był św. Alfons Maria Liguori” (Wikipedia). „Popularność Alfonsa następnie spadła po przedstawieniu komedii Aleksandra Dumasa syna *Monsieur Alphonse* z 1873 r.” (Wikipedia). Jej bohater, postać bardzo niepozytywna, jest uwikłany w romans z młodą wdową. Utwór nie należy chyba do znanych, skoro nie ma o nim nawet wzmianki w obszernej historii literatury francuskiej (Lanson, Tuffrau 1971). Jednak imię Alfons jest wciąż obecne we francuskim systemie antroponimicznym i popularne w Hiszpanii oraz w Portugalii. Natomiast w języku polskim pod wpływem Alfonsa z komedii Dumasa szerzył się stopniowo rzeczownik *alfons* w znaczeniu ‘sutener’, a jego upowszechnieniu w świadomości językowej Polaków towarzyszyło ograniczanie i następnie zanik nadawania tego imienia dzieciom oraz tendencja do zmiany na inne imię. Nie wiadomo, czy wzmiankowany utwór został przetłumaczony na język

polski i był wystawiany w polskich teatrach. Nie dotarłem do informacji na ten temat. Zapewne wiadomość o niemoralnym *alfonsie* pojawiła się w prasie pod koniec XIX w., która ją upowszechniła, aż wyraz przeniknął do świadomości potocznej – szerzej dopiero w okresie międzywojennym.

Hasła *alfons* nie odnotowały najważniejsze (oprócz jednego) polskie słowniki pierwszej połowy XX w. Nie notuje go SJPKar. Poświadczony jest tutaj jedynie wyraz pospolity *alfons* w innym znaczeniu: „**Alfons**, a, lm. y, a. **Loczek**, a, lm. i cukier., *ciasteczko krokantowe w formie loczka*, in. w lm. *wiórki*. <Od imienia Alfons>. Brak także hasła *alfons* w słownikach M. Arcta: w SIJPar, w SOJPar i w PSJPar. Nie zamieścił go S. Szober w SO. Hasło *alfons* w znaczeniu nie tylko ‘ciasteczko w formie loczka’ poświadczyl jednak tuż przed drugą wojną światową SJPL-S: „**alfons** rz. m., 2 p. -sa, 3 p. -sowi, 5 p. i 7 p. -sie, 1 mn -sy, 2 mn -sów. – człowiek utrzymywany przez prostytutkę w zamian za opiekę nad nią. [...] – od imienia Alfons. – sutener, stręczyciel”. T. Lehr-Spławiński zaangażował do pracy nad słownikiem w 1935 r. młodych naukowców i studentów polonistyki oraz slawistyki, m.in. Z. Kempfa, F. Sławskiego, S. Urbańczyka i W. Węglarza (Lewaszkiewicz 2020: 134). Widocznie młodzi leksykografowie dobrze widzieli o obecności tego wyrazu w polszczyźnie i zaproponowali umieszczenie go w słowniku.

Po 1945 r. wyraz *alfons* ‘sutener’ został udokumentowany leksykograficznie dopiero w 1958 r. w SJPD¹. Oto jego definicja: „mężczyzna utrzymywany przez prostytutkę”. Objaśnienie etymologii wyrazu: „<Alfons, imię bohatera sztuki A. Dumas *Monsieur Alphonse*>”. W artykule hasłowym znajdują się trzy cytaty: z G. Daniłowskiego (*Wrażenia więzienne*, Lwów 1908), z J. Iwaszkiewicza (z utworu opublikowanego w 1925 r.), z J. Papugi (z powieści wydanej w 1946 r.). Zamieszczone cytaty są przydatne w ustaleniu chronologii poświadczeń i w upowszechnianiu obecności wyrazu w polszczyźnie. SJPSz dołącza do powyżej przytoczonej definicji kwalifikator *posp.* i definicję synonimiczną: „sutener” <od imienia bohatera komedii>. SWJPDun podaje zmodyfikowaną definicję: „mężczyzna utrzymujący się z zarobków prostytutki i zapewniający jej ochronę; sutener”. Podobnie leksem *alfons* objaśnia ISJPBań: „**Alfons** to mężczyzna, któremu prostytutki muszą oddawać część swoich zarobków w zamian za ochronę”. Bardzo ważna jest też dodatkowa informacja: „Słowo potoczne, używane

¹ Zespół leksykografów zdecydował się na włączenie tego hasła do słownika, ponieważ z pewnością dysponował sporą liczbą cytatów.

też jako wyzwisko”. Jak się wydaje, po raz pierwszy w polskiej leksykografii *alfons* został określony również jako wyzwisko w SPPiWGroch.

Oprócz wyżej wymienionych słowników po 1958 r. hasło *alfons* w podstawowym znaczeniu ‘sutener’ oraz niekiedy określone jako wyzwisko poświadcza wiele źródeł leksykograficznych, np. przywołany już SPPiWGroch oraz: DPO, SA, SEWO, SGS, SGU, SGW, SPP, SSPLew, STGP, SWF, WPD, ZW. Na wzmiankę zasługuje to, że SGU dokumentuje znacznie bogatszą semantykę słowa niż wcześniej wymienione źródła leksykograficzne. Oto odpowiedni cytat: „**alfons** 1. homoseksualista; 2. chłopak; 3. chłopak słabo zbudowany, filigranowy; 4. chłopak zalecający się do dziewcząt, *por.* podrywacz; 5. chłopak wyróżniający się pod każdym względem, ekstra chłopak; *por.* szpaner”. Niektóre znaczenia być może wystąpiły jedynie okazjonalnie. Odmiankę znaczeniową ‘homoseksualista’ notują także inne słowniki.

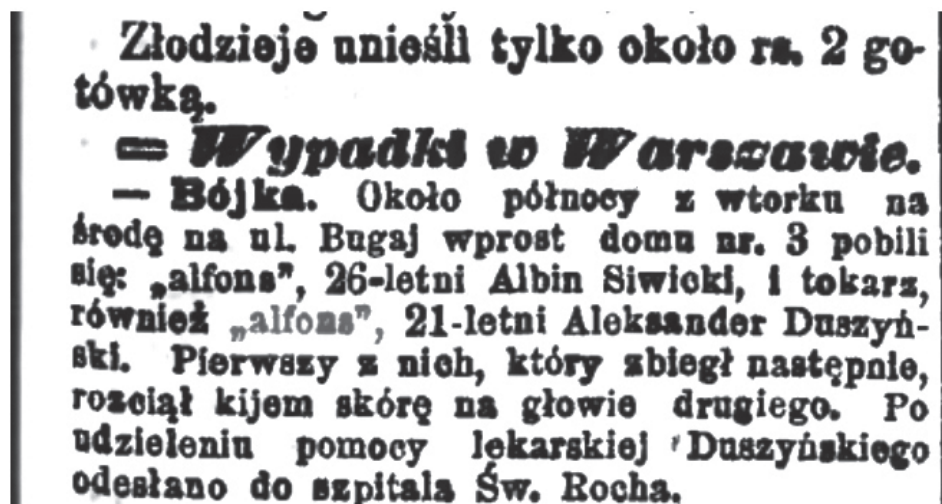
Wyraz *alfons* ‘sutener’ z pewnością nie jest częstą jednostką leksykalną w polszczyźnie drugiej połowy XX w., o czym świadczy fakt, że w ogóle nie pojawił się w SFPW, który zamieścił leksemy poświadczone przynajmniej cztery razy w wykorzystanym korpusie 600 tysięcy wyrazów.

WSJPPAN sugeruje, że być może imię Alphonse stało się wyrazem apelatywnym najpierw w języku francuskim pod wpływem sztuki Dumas’a. Zagadnienie to zasługuje na zbadanie. Gdyby tak rzeczywiście było, to *alfons* ‘sutener’ byłby w języku polskim zapożyczeniem z francuskiego, w którym wyraz apelatywny *alphonse* ‘sutener’ wyszedł całkowicie z użycia.

W świetle słowników najstarsze cytaty pochodzą z 1908 i 1925 r. NKJP i WSJPPAN mają wiele cytatów, ale reprezentują one piśmiennictwo po 1989 r. Jednak Piotr Wierzchoń znalazł poświadczenie z 1897 r.² (ilustracja 1). Być może uda się dotrzeć do jeszcze starszych użyc tego wyrazu w piśmiennictwie.

O procesie upowszechniania się *alfonsa* w języku polskim pośrednio świadczą losy imienia Alfons. Było ono dobrze znane w Polsce (choć niezbyt częste) wśród ludzi urodzonych w XIX w. i do drugiej wojny światowej. Nosili je znani Polacy, np. Alfons Parczewski (1849–1933) – prawnik i historyk, Alfons Mańkowski (1870–1941) – historyk, Alfons Karpiński (1875–1961) – malarz, Alfons Karny (1901–1989) – rzeźbiarz, Alfons Klafkowski (1912–1992) – prawnik, Alfons Nossol (ur. 1932) – biskup.

² Jestem wdzięczny prof. P. Wierzchoniowi za udzielenie mi tej informacji.

Ilustracja 1. Źródło: „Kurier Poranny” 1897, R. 21, nr 77, s. 5.

O chronologii nadawania imienia Alfons dobrze informuje *Słownik imion współcześnie w Polsce używanych* (Rymut 1995). Otóż wśród Polaków urodzonych w okresie przed 1920 r. do kwietnia 1994 r. imię Alfons nosiło 13 325 osób. 2999 osób urodziło się przed 1920 r., w latach 1920–1930 nastąpił duży wzrost nadawania tego imienia – 4494 (o prawie 50%). Fakt ten świadczy o tym, że *alfons* ‘sutener’ występował wówczas rzadko w komunikacji językowej. Od 1930 r. widać tendencję spadkową – nieznacznie między 1930 a 1940 r. 3691 osób (spadek o prawie 18%). Między 1940 a 1950 r. nastąpił znaczny spadek nadawania imienia Alfons – 1536, w latach 1950–1960 – 537. Załamanie nastąpiło w latach 1960–1970 – tylko 62 osoby, między 1970 i 1980 r. – 4 osoby i między 1980 a 1990 r. – 2 osoby. Najprawdopodobniej od 1990 r. do kwietnia 1994 r. nikt nie nadał swojemu dziecku imienia Alfons. Do całkowitego wyeliminowania imienia Alfons z zasobu imiennictwa przyczynił się fakt, iż jego apelatywny odpowiednik *alfons* był powszechnie znany w negatywnym znaczeniu.

Po drugiej wojnie światowej (a zwłaszcza od lat sześćdziesiątych XX w.) nierzadko występowało z wnioskiem o zmianę imienia Alfons na inne imię. Tak postąpił np. Jerzy Popiełuszko (1947–1984), ksiądz zamordowany przez oficerów Służby Bezpieczeństwa, który zmienił imię Alfons na Jerzy. Pobożni rodzice nadali mu to imię ze względu na św. Alfonsa,

choć już wtedy było ono mało popularne. Później życie z takim imieniem stawało się nieznośne.

Na podstawie powyższych danych z chronologii imiennictwa można wyciągnąć wniosek, że do drugiej wojny światowej apelatywny wyraz *alfons* 'sutener' nie był powszechnie znany, chociaż został odnotowany w SJPL-S. Chyba jeszcze w latach czterdziestych XX w. cechował głównie miejską rzeczywistość językową, upowszechnił się zaś w całym kraju w latach pięćdziesiątych, o czym świadczy gwałtowne ograniczenie jego nadawania w latach 1960–1970 i później.

Przy okazji wspomnę, że takiego spadku popularności imienniczej nie odnotowało nawet imię Adolf, chociaż od drugiej wojny światowej kojarzone było głównie z Hitlerem. W 1994 r. jego nosicielami były w Polsce 13 674 osoby – 2123 urodzone przed 1920 r., 3698 między 1920 i 1930 r., 5192 między 1930 i 1940 r., 1886 między 1940 i 1950 r., 599 między 1950 i 1960 r., 147 między 1960 i 1970 r., 22 między 1970 i 1980 r., 5 między 1980 i 1990, 2 między 1990 i kwietniem 1994 r. Okazało się wprawdzie, że okres wojny spowodował w dziesięcioleciu 1940–1950 zmniejszenie o ponad połowę nadawania imienia Adolf, ale całkowita utrata popularności nastąpiła dopiero po 1970 r. Wówczas głównym czynnikiem nie było zapewne kojarzenie Adolfa z Hitlerem, lecz oddziaływanie mody językowej, która preferowała imiona typu Mariusz, Marcin, Michał itd.

Na losy imienia Józef w polskim imiennictwie nie wpłynął fakt, że nosił je także Józef Stalin, który szczególnie w okresie drugiej wojny światowej kojarzył się Polakom z agresją na nasz kraj 17.09.1939 r., z Katyniem, z wywożeniem polskich obywateli do Kazachstanu oraz na Syberię itd. W latach 1930–1940 nadano je 137 356 osobom, w latach 1940–1950 podobnej liczbie dzieci – 124 465; zdecydowane załamanie popularności nastąpiło dopiero w latach 1970–1980 – 8918, ponieważ moda językowa ograniczyła nadawanie imion uważanych za zbyt ludowe. Wcześniej o popularności imienia Józef decydowało to, że w świadomości wyznawców chrześcijaństwa istnieje św. Józef. Było ono powszechne w Polsce; nadano je wielu wybitnym Polakom, np. Józefowi I. Kraszewskiemu, Józefowi Piłsudskiemu itd.

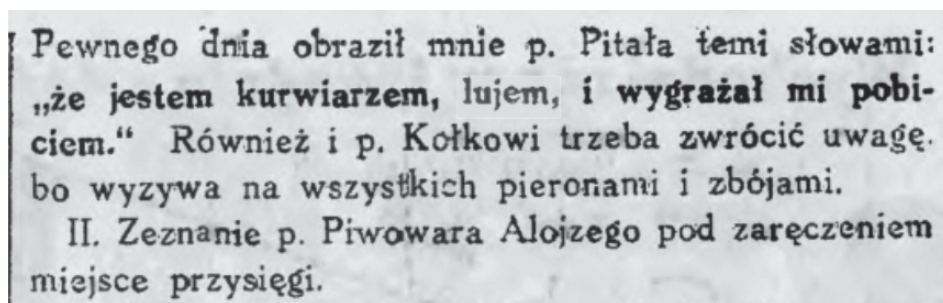
Wspominałem wcześniej, że w pierwszej połowie XX w. funkcjonowało w języku polskim również słowo *alfons* w znaczeniu pewnego rodzaju ciastka. Wyraz ten zniknął ze słowników w drugiej połowie XX w. – najprawdopodobniej pod wpływem oddziaływania *alfonsa* w znaczeniu 'sutenera'. Kojarzenie nazwy ciastka z *alfonsem* 'sutenerem' z pewnością obniżałoby przyjemność podczas jego konsumowania.

4. DZIEJE WYRAZU LUIJ 'POGARDLIWIE O MĘŻCZYŹNIE'

Ustalenie historii wyrazu *luij* w polszczyźnie sprawia trudności. Według sztucznej inteligencji (w nowej usłudze Bing – czerwiec 2023 r.):

[...] *luij* to potoczne i pogardliwe określenie niechlujnego, mocno zaniedbanego mężczyzny budzącego wstręt swoim wyglądem lub chuligana, przestępcy, łobuza. Według jednego z komentarzy na tej stronie, *luij* pochodzi od Louis albo Luigi, czyli podróżujących z Francji albo Włoch, którzy wyróżniali się wyglądem i ubiorem. Według innego komentarza, *luij* ma również pozytywne znaczenie wśród młodego pokolenia i oznacza kogoś, kto jest w czymś dobry, kto osiąga sukces, ktoś kto zrobił coś niezwykłego.

Nie notują tego wyrazu polskie słowniki do drugiej wojny światowej, tj. SJPKar, SIJPAr, SOJPAr, PSJPAr, SO, SJPL-S. Brak go również w najważniejszych powojennych słownikach języka ogólnopolskiego: SJPD, SJPSz – w SupSz, SWJPDun, ISJPBań. *Luij* poświadczony jest przynajmniej w kilku słownikach specjalistycznych dopiero od lat dziewięćdziesiątych XX w., np. SAK, SGS, SGU, STGP, ZW. NKJP ma cytaty z 1985 r. (brak w WSJPPAN). Z pewnością jednak wszedł do polszczyzny potocznej znacznie wcześniej. Prof. P. Wierchoń przesłał mi poświadczenie z 1931 r. („Głos Górnego Śląska” 1931, nr 17, s. 2):

Ilustracja 2. Źródło: „Głos Górnego Śląska” 1931, R. 11, nr 17, s. 2.

Ważne informacje zawiera *Słownik seksualizmów polskich* J. Lewinsona (SSPLew). Przede wszystkim proponuje prawdopodobną etymologię wyrazu *luij*: „*luij* [neologizm na tle kontaminacji wyrazów łać ‘o oddawaniu moczu’, fonetycznej formy Louis ‘imię męskie’ i *chuij* ‘penis’]”. Wyróżnia trzy znaczenia leksemu: „1) *luij* <neutr. <homoseksualista>; okr. podst. =>

SAK, STGP, ZW; 2) *luj* – neutr. <penis>; okr. podst. => SAK, STGP, ZW; 3. *luj* – neutr. <sutener> okr. podst. KSL, SAK, STGP, ZW” (SSPLew: 118). Inne znaczenie (jako jedyne) w słowniku to: „*luj* kompromitująca ocena niedostateczna” (SGU: 114). SGS: 70 umieszcza ten wyraz w grupie znaczeniowej ‘głupi’: „*luj* < może w związku z dial. *lujnąć* ‘uderzyć, por. pozn. *luj* ‘apasz’>”. Wyraz jest dobrze znany w miejskiej gwarze Poznania i w niektórych polskich gwarach ludowych: „**luj** *wulg. obelż.* <<łobuz, chuligan>>: Szpycnij na tego luja, co śwignął kaszokiem. *Zakrz. Przech. 1972, 1945. [...].* Notuje kartoteka SGP [Słownika gwar polskich] z północno-zachodniej Wielkopolski, Kociewia, Sztumskiego, Lubawskiego i ziemi dobrzyńskiej” (SGMPoz: 276).

Luj jest dobrze poświadczony w materiałach NKJP oraz WSJPPAN, ale cytaty pochodzą z tekstów opublikowanych dopiero na przełomie XX i XXI wieku. Nie odnotował tego wyrazu SFPW, w którym znajdują się hasła poświadczone przynajmniej cztery razy w wykorzystanym korpusie.

5. DZIEJE WYRAZU ANTEK ‘PRZYBYSZ DO BYDGOSZCZY SPOZA ZIEMI BYDGOSKIEJ I POMORZA ŚRODKOWEGO’

A.S. Dyszak w rozdziale siódmym swojej książki *Nieznani i znani bydgoszczanie* (Dyszak 2023) poświęca sporo miejsca „antkom”, tj. powojennym przybyszom do Bydgoszczy spoza ziemi bydgoskiej i ewentualnie Pomorza Środkowego. Wśród bydgoszczan funkcjonowały również deprecjonujące oceny języka „antków”. Przybyli oni w latach 20. XX w. zapewne głównie z Kongresówki i Galicji. Byli traktowani pogardliwie. Bronisław Wieczorkiewicz (SGW) odnotował wyraz *antek* ‘łobuz’. Przyczyna apelatywizacji *Antek* → *antek* nie jest znana.

Internetowa wersja SJPsp.pl informuje, że w języku potocznym funkcjonuje wyraz *antek* w znaczeniu ‘ulicznik’. Jeśli wyraz ten istniał już przed drugą wojną światową, to być może wśród bydgoszczan znalazł po wojnie zastosowanie w nazywaniu tak ‘obcych’.

6. DZIEJE WYRAZU JANUSZ ← JANUSZ

Hasło *janusz* WSJPPAN definiuje z kwalifikatorem pot. pogard.: „‘mężczyzna, którego wygląd, zachowanie i działanie wzbudzają niechęć

mówiącego, bo uważa je za przejaw prymitywizmu, zacofania i nieudolności do wykonywania określonych czynności”. Zakresy tematyczne wyrazu to: Usposobienie człowieka → określenie człowieka ze względu na jego usposobienie, Ocena i wartościowanie → słownictwo oceniające. W nocie o użyciu: „Zapisywane także małą literą”. W zasadzie wyraz w przywołanym powyżej znaczeniu powinien być zawsze zapisywany małą literą, ponieważ nie dotyczy konkretnej osoby lub osób noszących imię Janusz, tj. imię osobowe zostało zapelatywizowane. Istotne są dwie informacje w SJPPAN: że wyraz *janusz* wszedł „do użycia ok. roku 2013, prawdopodobnie pod wpływem memów internetowych”. A oto kilka cytatów przejętych z WSJPPAN:

Polacy z Londynu okazali się za polscy, za katolicki, a przecież nie były to wąsate Janusze z Podkarpacia, ale wykształceni, niezwykle kulturalni polscy inteligenci – źródło: docplayer.pl (dostęp: 15.03.2024).

No tak, ale to przecież Polska jest jedną wielką fabryką buractwa, a nasz najlepszy towar eksportowy to wąsaty, pijany janusz w sandałach i z reklamówką [...] – źródło: Internet: piekelni.pl (dostęp: 15.03.2024).

Teraz na meczach reprezentacji masz pełno januszy z pomalowanymi mordami, którzy zamiast śpiewać przychodzą posiedzieć i się nażreć – źródło: NKJP eurosport onet.pl (dostęp: 15.03.2024).

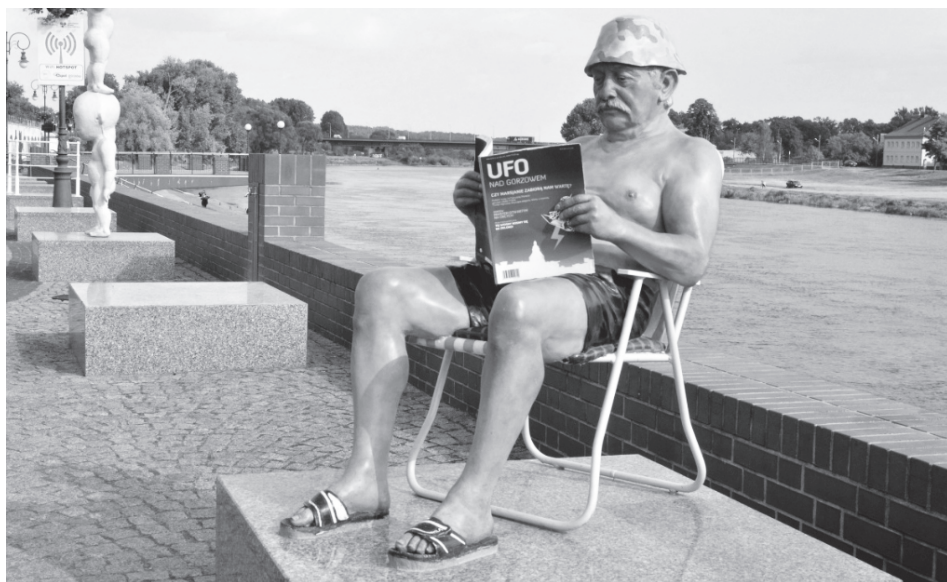
Definicje z internetowej wersji SJPsjp.pl: „**Janusz**; pogardliwie: 1. osoba o stereotypowych, negatywnych cechach przypisywanych Polakom, np. duży brzuch, częste narzekanie, zamiłowanie do alkoholu; osoba niekompetentna w danej dziedzinie; laik, dyletant, amator; 3. osoba zawistna, przesadnie skąpa; burak, cebula, cebularz”.

Cytaty z prasy:

Wąsaty, w garniturze, symbolizuje typowego „Janusza biznesu” – szefa Januszexu, małej firmy, której główny pomysł na interes to eksploatacja pracowników („Polityka”, nr 14/2024, s. 117); Kiedy więc kolejny Hans czy Helga straci pracę w Bawarii, to niech Janusz i Grażyna na Dolnym Śląsku czy w lubuskim nie otwierają butelki harnasia, bo po paru latach fabryka przeniesie się do Bułgarii, zapewniając robotę za jeszcze mniejsze pieniądze Georgiemu i Wiktoriji [...] („Nie”, nr 19/2024, s. 8).

Znane połączenia wyrazowe to m.in.: *jakiś janusz*, *typowy janusz*, *wąsaty janusz*, *janusz biznesu*, *janusze i grażyny*. Znacznie więcej można się

dowiedzieć o *januszu* z innych publikacji: Kaczerzewska 2018; Walkowiak 2020; *januszować* 2016.

Ilustracja 3. Pomnik „janusza” w Gorzowie Wielkopolskim / Pomnik Janusza Gorzowskiego

7. DZIEJE WYRAZU GRAŻYNA

Połączenie wyrazowe *janusze* i *grażyny* pozwala przypuszczać, że *grażyna* – używana w memach internetowych – jest w zasadzie żeńskim odpowiednikiem *janusza*, ale jednak różni się znaczeniem. Wyraz pojawił się w polszczyźnie potocznej najprawdopodobniej – jak *janusz* – pod wpływem memów internetowych, a później zaistniał w niemal powszechnej świadomości językowej. Z cytatów NKJP wynika, że *grażyna* jest pogardliwym określeniem kobiety. A oto definicja z internetowej wersji SJPsjp.pl: „pogardliwie: kobieta w średnim wieku, której zachowanie i wygląd wzbudza niechęć, cechująca się głupotą, prostactwem i zacofaniem; Grażyna”.

Również następne wyrazy weszły do języka potocznego (zwłaszcza młodzieżowego) pod wpływem memów internetowych. Są one rzadziej używane niż *janusz* i *grażyna*, ale łączy je z tymi słowami wspólna

cecha – wyrażanie niechęci i pogardy do określonych typów mężczyzn i kobiet. Wydaje się, że w wypadku tych leksemów doszło już do pełnej apelatyzacji i powinny być pisane małą literą.

8. DZIEJE WYRAZU *KARINA/KARYNA*

Definicja z internetowej wersji SJPsjp.pl: „pogardliwie: młoda dziewczyna, której zachowanie i wygląd wzbudza niechęć, cechująca się głupotą, prostactwem i roszczeniowością; Karyna, Dżesika, dżesika, Jessica”. Cytat z prasy: „[...] jako potencjalna klientka przynajmniej wiem, że kiecka nie będzie pachniała Kariną, co to zaliczyła w niej potańcówkę w remizie i dożynki w Wiskitkach” („Gazeta Wyborcza”, nr 229/2023 – „Ekonomia”, s. 6).

9. DZIEJE WYRAZÓW *SEBASTIAN – SEBA*

Definicja z internetowej wersji SJPsjp.pl: „1. imię męskie; 2. pogardliwie: młody mężczyzna, którego zachowanie i wygląd wzbudza niechęć, cechujący się głupotą, prostactwem i roszczeniowością; sebastian, Sebiks (sebiks), Sebix (sebix), Seba (seba)”.

10. DZIEJE WYRAZU *MIREK*

Definicja ze Słownika slangu Miejski.pl: „**Mirek**: 1. Mówi się tak na nieuczciwych handlarzy samochodów,...; 2. Mirek – potocznie zwany także jako Miraz, Mirello, Mirteczek. Jest to osoba w każdym przedziale wiekowym zachowująca się typowo jak Miraz. Jak «Miraz», czyli typowy 40-letni narzekający na wszystko Polak patriota cechujący się wspieraniem tylko Polaków oraz szowinizmem [...]”.

11. INNE ZAPELATYWIZOWANE IMIONA

W memach internetowych pojawiają się także *haliny/halyny*, *piotery*, *brajany*, *julki*, *dżesiki* itd. (Miaskowska 2023; Wileczek 2023) itd. Funkcjonują również derywaty od niektórych spośród omówionych eponimów, tj.

czasowniki i rzeczowniki odsłowne, przymiotniki i przysłówki, np. *januszo-
wać, januszowanie, januszowaty/januszowy/januszowski, januszowo; grażynować,
grażynowaty/grażynowy*.

O tych i innych eponimach oraz utworzonych od nich derywatach interesująco pisała Iwona Burkacka (2020).

12. PODSUMOWANIE

Motywacja wyrazu *alfons* ‘sutener’ jest jasna – pochodzi od Alfonsa kojarzonego z negatywnie ocenianą postacią z komedii Dumasa. W etymologii *luja* bierze się pod uwagę związek z imieniem Louis lub Luigi, którym określano negatywnie ocenianych podróżników z Francji i Włoch. Możliwe jest również oddziaływanie semantyki wyrazów *lać* i *chuj* (SSPLew). Apelatywny wyraz *antek* funkcjonował po drugiej wojnie światowej w Bydgoszczy i okolicy. Widocznie ktoś tak nazwał osoby przybywające do ziemi bydgoskiej, a mieszkańcy Bydgoszczy powtarzali to określenie.

Jeśli chodzi o *janusza, grażynę, karinę/karynę, sebastiana/seba, mirka* i ewentualnie o inne zapelatylizowane imiona osobowe, to trudno o precyzyjne ustalenie, kiedy się pojawiły. Prawdopodobnie były to przypadkowe określenia w memach, które przejmowali inni nadawcy memów, przyczyniając się tym samym do ich upowszechnienia i apelatywizacji. Teoretycznie możliwe jest to, że w przyszłości będą funkcjonowały także wyrazy apelatywne typu *tadeusz – tadeusze, zbigniew – zbigniewy, beata – beaty, krystyna – krystyny*, wyrażające niechęć do pewnych grup mężczyzn i kobiet. Warunkiem będzie ich zaistnienie w memach i spopularyzowanie przez użytkowników komunikacji internetowej.

BIBLIOGRAFIA

- Burkacka I., 2020, *Janusze, haliny, sebixy, karyny. Memy internetowe jako źródło nowych eponimów*, „Poradnik Językowy”, z. 4, s. 21–34.
- Cieślakowa A., 2006, *Onimizacja, apelatywizacja a derywacja*, w: *Onimizacja i apelatywizacja*, red. Z. Abramowicz, E. Bogdanowicz, Białystok, s. 47–56.
- DPO – Kiełbasa S., 1978, *Dictionary of Polish Obscenities*, Buffalo.

- Dyszak A.S., 2023, *Literacko-językowe obrazy Bydgoszczy. Miasto. Wydarzenia. Ludzie. Język*, Bydgoszcz.
- ISJPBań – *Inny słownik języka polskiego*, PWN, T. I–II, red. M. Bańko, Warszawa 2000.
- januszować, 2016, Obserwatorium językowe Uniwersytetu Warszawskiego: Najnowsze Słownictwo Polskie, <http://nowewyrazy.uw.edu.pl> (dostęp: 15.03.2024).
- Kaczerzewska J., 2018, *Stabilność ekspresywna leksemu janusz i jego jednostki derywowane*, „Orbis Linguarum” 51, s. 85–119.
- KSL – Ochryńska A., 1991, *Kategorie semantyczne leksyki języka potocznego gwary więziennej w: Język i kultura, t. 2 (Zagadnienia leksykalne i aksjologiczne)*, red. J. Puzynina, I. Bartmiński, Wrocław.
- Kurcz I., Lewicki A., Sambor J., Szafran K., Woronczak J., 1990, *Słownik frekwencyjny polszczyzny współczesnej*, T. I–II, Kraków.
- Lanson G., Tuffrau V., 1971, *Historia literatury francuskiej w zarysie*, przeł. W. Bieńkowska, Warszawa.
- Lewaszkiewicz T., 2020, *Słownik języka polskiego (1938–1939) pod redakcją Tadeusza Lehra-Splawińskiego jako słownik porównawczo-etymologiczny języków słowiańskich*, w: *Leksykografia w różnych kontekstach*, Tom. 2, red. M. Bańko, W. Decyk-Zięba, E. Rudnicka, Warszawa, s. 133–146.
- Miaskowska A., 2023, *Kim jest twitterowa Julka? Możliwe przyczyny i mechanizm powstania nowego eponimu. Z perspektywy socjolingwistycznej*, „Socjolingwistyka” XXXVII, s. 277–298.
- NKJP – Narodowy Korpus Języka Polskiego.
- PSJPAr – *Podręczny słownik języka polskiego. Przedruk fotooffsetowy na podstawie wydania M. Arcta z 1930 r.*, Warszawa 1957.
- Rymut K. (wyd.), 1995, *Słownik imion współcześnie w Polsce używanych*, Kraków.
- SA – Kania S., 1995, *Słownik argotyzmów*, Warszawa.
- SEWO – Kopaliński W., 1996, *Słownik eponimów czyli wyrazów odmiennych*, Warszawa.
- SFPW – Kurcz I., Lewicki A., Sambor J., Szafran K., Woronczak J., 1990, *Słownik frekwencyjny polszczyzny współczesnej*.
- SGMPoz – *Słownik gwary miejskiej Poznania*, 1997, red. M. Gruchmanowa, B. Walczak, Poznań.
- SGS – Kaczmarek L., Skubalanka T., Grabias S., 1994, *Słownik gwary studenckiej*, Lublin.
- SGU – Czarnecka K., Zgółkowa H., 1991, *Słownik gwary uczniowskiej*, Poznań.
- SGW – Wiczorkiewicz B., 1966, *Słownik gwary warszawskiej XIX wieku*, Warszawa.

- SIJPar – M. Arcta *Słownik ilustrowany języka polskiego*, wydanie trzecie, Warszawa 1929.
- Siwiec A., 2017, *O nacechowanych dyskursywnie użyciach nazw własnych w memach internetowych*, w: *Barwy słów. Studia lingwistyczno-kulturowe*, red. D. Filar, P. Krzyżanowski, Lublin, s. 687–711.
- SJPD – *Słownik języka polskiego*, 1958–1969, T. I–XI, red. W. Doroszewski, Warszawa.
- SJPKar – Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiedzki W., 1900–1927, *Słownik języka polskiego*, T. I–VIII, Warszawa [tzw. *Słownik warszawski*].
- SJPL-S – Trzaski, Everta i Michalskiego *Słownik języka polskiego opracowany pod redakcją Tadeusza Lehra-Spławińskiego Profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 1938–1939, Tom I: A–K; Tom II: L – Normalny, Warszawa.
- SJPSz – *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, T. I–III, Warszawa 1978–1981.
- SO – Szober S., 1937, *Słownik ortoepiczny. Jak mówić i pisać po polsku*, Warszawa – drugie wydanie fotograficzne pod zmienionym tytułem: Szober S., 1948, *Słownik poprawnej polszczyzny*, Warszawa.
- SOJPar – M. Arcta *słownik ortograficzny języka polskiego*, 1936, Wydanie szóste. Nowa pisownia uchwalona przez Komitet Ortograficzny Polskiej Akademii Umiejętności w roku 1936, Warszawa.
- SPP – Aniuszewicz J., Skawiński J., 1996, *Słownik polszczyzny potocznej*, Warszawa.
- SPPiWGroch – Grochowski M., 1996, *Słownik polskich przekleństw i wulgaryzmów*, Warszawa.
- SSPLew – Lewinson J., 1999, *Słownik seksualizmów polskich*, Warszawa.
- STGP – Stępnia K., 1993, *Słownik tajemnych gwar przestępczych*, Londyn.
- SWF – Widawski M., 1994, *Fucktionary. Słownik wyrażen z „fuck”*, Gdańsk–Elbląg.
- SWJPDun – *Słownik współczesnego języka polskiego*, 1996, T. I–II, red. B. Dunaj, Warszawa.
- Walczak T., 2008, *300 najpopularniejszych imion kobiecych*, Warszawa.
- Walkowiak J., 2020, *Jeszcze o apelatywizacji imienia Janusz*, „*Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*” 55, s. 1–19.
- Wileczek A., 2023, *Julki, alternatywy, zodiakary. Stereotypy kobiet w młodomowie*, „*Studia Kobiety*” 1 (14), s. 241–255.
- WPD – Koszyk Sz., 1956, *Wyzwiska, przezwiska i dosadne wyrażenia Opolan*, „*Kwartalnik Opolski*”, nr 1.
- WSJPPan – *Wielki słownik języka polskiego PAN*.
- ZW – Urke Tuftanka (J. Podgórzec), 1993, *Zakazane wyrazy. Słownik sprośności i wulgaryzmów*, Warszawa.

Netografia

Wikipedia (dostęp: 15.03.2024).

SJPsjp.pl (dostęp: 15.03.2024).

Słownik slangu Miejski.pl (dostęp: 15.03.2024).

THE COMMON NOUNS *ALFONS*, *LUJ*, *ANTEK*, *JANUSZ*, *GRAŻYNA*,
KARINA/KARYNA ETC. IN THE POLISH LANGUAGE

Abstract

The words listed in the title are called eponyms: words derived from proper names, in this case personal names. The characteristic they share is their usage, serving to belittle specific persons or entire social groups. The older eponyms (*alfons*, *luj* and *antek*) had been popularised through colloquial speech and literature, while the newer ones came in vogue thanks to Internet memes.

Keywords: Polish language, appellativisation of proper names, eponym, sociolinguistics, cultural studies